

2014

Driestar Educatief

Esther van den Berg,
Annewien de Ronde,
Liesbeth Verdoold en
Renske van Wijk

[LEVEN ALS EEN ROMEIN]

Naar aanleiding van de film het dagelijks leven van de Romeinen van het 'Houten zwaard' is deze methode ontwikkeld.

Inleiding

In deze methode willen we de leerlingen kennis laten maken met de Romeinen. We zijn uitgegaan van de film van het 'Houten Zwaard'. Deze film wordt eerst bekeken en daarna worden de lessen gegeven. Fragmenten uit de film zouden hierbij nog gebruikt kunnen worden.

Wij hebben ervoor gekozen om de achtergrondinformatie er per les bij te zetten, zodat je niet eerst voor in de methode naar het juiste kopje hoeft te zoeken, wij vinden het zo meer een geheel en makkelijker, efficiënter werken.

We hebben er vooral voor gekozen om in de les met de leerlingen bezig te zijn en niet een werkboek te maken. Bij veel geschiedenismethoden is dit namelijk al het geval. Dit is wat anders, maar net zo leerzaam!

Inhoud

Inleiding	2
Tafelen met de Romeinen.....	4
Kleren maken de man	9
Een kijkje in het Romeinse theater	13
Timmeren, discussiëren wat deden de Romeinen?	16
Het Romeinse echtpaar: zoek de verschillen	20
Naar school met de Romeinen.....	24
Opdrachten kaarten	28

Tafelen met de Romeinen

Materialen

- Verhaal 'Romeinen aan tafel' (bij deze methode inbegrepen)
- Tekenpapier
- Potloden / viltstiften
- Materialen die u nodig heeft bij de extra uitbreidingsmogelijkheden kunt u invullen naar eigen inzicht.

Vorbereiding voor de leerkracht

Het is belangrijk om als leerkracht de achtergrondinformatie goed door te lezen. Dan kunt u de kinderen effectief en snel verder helpen als ze vast lopen bij het tekenen. De organisatie moet u ook duidelijk voor ogen hebben, dus lees de les goed door. U weet dan precies de opbouw van de les en eventuele tips en uitbreidingsmogelijkheden. Het is belangrijk dat u de materialen (papier en potloden / viltstiften) klaar heeft liggen, zodat de kinderen direct aan de slag kunnen. Het is belangrijk dat u beslist hoe lang deze les duurt. Er zijn namelijk vele uitbreidingsmogelijkheden. Wij zijn nu uitgegaan van een lestijd van 60 minuten.

Lesdoelen

- De kinderen weten aan het einde van de les hoe het eten er bij de Romeinen aan toe ging.
- De kinderen kunnen de informatie over het eten bij de Romeinen verwoorden, door middel van het verhaal 'Romeinen aan tafel'.
- De kinderen kunnen de informatie uitbeelden, door middel van de tekening die ze hebben gemaakt van de eetgelegenheid bij de Romeinen.

Begrippen die aan de orde komen

De meeste begrippen die aan de orde komen, spreken voor zich. De onderstaande begrippen zijn de lastige woorden, waarbij een uitleg is gegeven.

- Inzouten: in de pekel (zout) leggen, zodat het langer houdbaar is.
- Vomitorium: een speciale ruimte waar ze konden overgeven.
- Imponeren: grote indruk maken.
- Exotisch: uit verre landen.
- Atrium: De door woonvertrekken omgeven ruimte in een Romeins huis, of de open voorhof.
- Ingrediënten: de stoffen die worden gebruikt voor de bereiding van de in artikel.

Differentiatie

De les is gericht op de gemiddelde kinderen. Er is echter heel gemakkelijk te differentiëren bij deze les. Deze mogelijkheden om te differentiëren kunt u toepassen naar eigen inzicht.

- De zwakkere leerlingen tekenen alleen de tafel en ligbanken rond etenstijd bij de Romeinen.
- De gemiddelde leerlingen tekenen de gehele eetkamer rond etenstijd bij de Romeinen.
- De sterkere leerlingen tekenen de gehele eetkamer rond etenstijd bij de Romeinen, en daarbij ook een deur naar de keuken waar de slaven aan het werk zijn en het eten wordt bereid.

Achtergrondinformatie

Informatie van websites:

Dineren en drinken bij de Romeinen

De maaltijd was een belangrijk onderdeel van de dag in de Romeinse tijd. Hoofdzakelijk bestond deze uit brood. Een Romeinse dag bestond voor de Patronus (rijke man) uit opstaan, vlug wat eten, eerste clientes (beschermelingen van de Patronus) begroeten en vervolgens ging hij naar zijn werk. Daar

had men rond twaalf uur weer een korte pauze en werkten daarna nog kort door. Ze gingen vaak al rond drie uur naar huis, omdat het in Rome te heet was om nog door te kunnen werken. Ook de zonen van de Patronus, die naar school toegingen, kwamen rond drieën weer thuis. De dochters en vrouwen bleven thuis en hielden zich bezig met het huishouden. Men ging vervolgens naar de Thermen. Dit waren badhuizen, met warme en koude baden. Hier konden ze alle stof en zweet van de dag van zich afwassen en tot rust komen. Als ze eenmaal weer thuis kwamen, volgde de grote maaltijd. Dit was een sociaal gebeuren en nam vaak een paar uur in beslag. Tijdens de grote maaltijd, cena genoemd, lagen de mannen op aanligbedden, zaten de vrouwen er op stoeltjes naast en zochten de kinderen zelf een plaatsje op de rand van zo'n aanligbed of op de grond. De avondmaaltijd was geen knusse familiebijeenkomst, maar meer een zakendiner. Het doel hiervan was om de gasten zoveel mogelijk te imponeren met duur en exotisch eten en een mooi aangeklede eetkamer. Het enige wat Romeinen voor drinken hadden was wijn of water. Dit was het enige dat zij nuttigden, soms een combinatie van de twee. De plaats waar je aan tafel lag, gaf je status weer.

Liggend eten

In de Romeinse tijd waren de verschillen tussen rijk en arm erg groot. Dit is terug te vinden in het eten en drinken dat de Romeinen tot zich namen, maar ook op andere vlakken is het verschil duidelijk. Romeinen uit de rijke bovenlaag woonden niet in een insula, maar in een villa. Deze huizen hadden meestal een aantal kamers die gelegen waren rondom een atrium, een open binnenplaats. In de tweede eeuw v.Chr. werd het atrium meestal gebruikt als eetruimte, later at men in de mooiste kamer van de villa die aan één kant aan het atrium grensde en aan de andere kant aan de tuin. Deze kamers waren vaak prachtig gedecoreerd met muurschilderingen en kleurige mozaïeken op de vloer. Meestal stonden in de eetkamer drie aanligbedden in een U-vorm opgesteld. Deze opstelling werd triclinium genoemd, evenals de eetkamer zelf. Een aanligbed is een breed bed waar drie of vier mensen naast elkaar op konden liggen. De gasten lagen op hun linkerszij en ondersteunden hun hoofd met hun linkerarm. De rechterarm was vrij voor het pakken van eten en drinken. Naast de bedden werden kleine tafeltjes neergezet waarop het eten door slaven in hapklare brokken opgediend werd. Een rijke Romein at eigenlijk nooit alleen. Hij nodigde verschillende gasten uit die bij hem kwamen dineren of hij werd zelf uitgenodigd voor een Romeins banket. Rijke Romeinen waagden zich niet in de keuken, dat was het domein van de slaven. Dus de Romeinse huisvrouw kookte niet zelf! Slaven deden de inkopen, kookten het eten en verzorgden de bediening aan tafel. Koks in de Romeinse tijd waren vaak Griekse slaven, waarvoor veel geld betaald werd door de meester. Het geven van grote banketten, de gerechten die daarbij geserveerd werden, het entertainment dat daarbij verzorgd werd en de hoeveelheid slaven die rondliepen waren een belangrijke vorm van aanzien voor een rijke Romein. De kwaliteit van het eten en de exclusiviteit van de gerechten waren een indicator van de rijkdom van de gastheer. En geld was aanzien in de Romeinse tijd.

Na verovering van de Griekse gebieden door de Romeinen, namen deze de nieuwe smaken over en experimenteerden met veel ingrediënten. Dit deed de Romeinse keuken uitgroeien tot een veelzijdige, overdadige en kruidige keuken.

De smaak van de Romeinse oudheid is moeilijk te achterhalen. Dit komt omdat bijna alle gerechten verloren zijn gegaan. Er is eigenlijk maar één kookboek uit de oudheid overgeleverd, geschreven door Marcus Gavius Apicius: *De re coquinaria* ('over de kookkunst'). Deze kok van keizer Tiberius heeft een boekwerk achtergelaten met gerechten waarvan alleen de ingrediënten opgeschreven zijn, niet de hoeveelheden. Je kunt de gerechten dus wel namaken, maar dan stuit je op enkele problemen.

Een eerste probleem is dat je niet weet hoeveel van welk ingrediënt gebruikt werd. Smaken verschillen natuurlijk, maar bij de meeste gerechten is het wel van belang om te weten hoeveel er ongeveer gebruikt moet worden van de ingrediënten, anders benader je de smaak van de oudheid nooit.

Een tweede probleem zijn de ingrediënten zelf. In het kookboek van Apicius worden ingrediënten genoemd die wij niet meer kennen. Neem bijvoorbeeld de *garum* of *liquamen*, de beroemde Romeinse visaus. Dit was de smaakmaker van de oudheid, maar is volledig uit onze keuken

verdwenen. Sinds de populariteit van Aziatisch eten is de vissaus weer terug, maar slechts in kleine hoeveelheden, terwijl Romeinen hun eten in de vissaus lieten zwemmen.

Wilt u meer informatie over de specifieke onderwerpen, neem dan een kijkje op:

- <http://romeinseherberg.nl/over-ons/geschiedenis/romeinseten/>
- <http://www.romeinspompeii.net/eten.html>
- www.cornvcofia.nl
- www.apiciana.nl

Lestip: Maakt u gebruik van de informatieve boeken die de kinderen mogen gebruiken, dan is het handig om zelf ook eerst een kijkje te nemen.

Verhaal 'Romeinen aan tafel'

Remco zucht. Pfff die vervelende spreekbeurt komt er weer aan. En waar moet hij het dit jaar nu weer eens over doen? Hij zucht en steunt. Zijn moeder had gezegd dat hij maar eens op internet moest gaan zoeken naar onderwerpen, maar hij kan niets vinden. Hij kijkt zijn kamer eens rond. Hij kijkt eens naar een poster aan de muur. Er staat een hond op. Hmm, hij heeft vorig jaar ook al een spreekbeurt over honden gedaan. Uit verveling typt hij het woord 'hond' eens in op google. Terwijl hij nog bezig is met typen, wordt hij gestoord. 'Remcooo, we gaan over een half uur eten! Zorg je dat je dan beneden bent?' 'Ja, is goed' roept Remco terug. Zijn gedachten gaan weer terug naar het beeldscherm van de computer. Hij schiet in de lach. Nu heeft hij zomaar 'hond eten' ingetypt. Nou dat is geen geschikt onderwerp. Maar wacht eens denkt Remco, vorige week had de meester het wel over eten waarbij honden aan te pas kwamen. Wat was dat ook alweer. Ja, hij weet het weer. Met geschiedenis zijn ze in de klas bezig over de Romeinen. En vorige week ging het erover dat er altijd honden rondliepen als de Romeinen gingen eten. Ze deden hun handen aan de honden af. Misschien is dat wel een leuk onderwerp, denkt Remco. Het eten bij de Romeinen. Hij typt het in en direct komen er verschillende sites naar voren die informatie geven.

- Nog geen koelkast, vriezer. Daarom drogen, roken, inzouten of inmaken. Vaak aten ze toch bedorven voedsel. Daarom hielden ze veel van sausjes. Deze zorgden ervoor dat het toch nog lekker smaakte.
- Eten duurde vaak heel lang. Wel een paar uur.
- Geen messen en vorken, dus aten met hun handen. Daarom moesten ze die vaak wassen.
- De slaven kookten en maakten muziek, dansten of gaven andere voorstellingen tijdens het eten.
- In ovens of in een fornuis kookte de slaven het eten. Kruiden en groenten werden opgehangen in de keuken om te drogen. Er stonden meestal een paar aardewerken vaten in de keuken met daarin meel, wijn, vlees of gedroogde groenten. Als je arm was had je meestal geen keuken en kocht je alles op straat. Als je kookte was er gevaar voor brand.
- De rijke romeinen hadden een kleine kooi en daar hadden ze Relmuizen in. Ze maakten ze vet met heel veel lekker eten zoals: walnoten, eikels en kastanjes. Als ze heel dik waren maakten ze, ze dood, ze werden geslacht en gevuld. Ze werden gevuld met een vulling van varkensworst met peper en noten. De romeinen vonden het super lekker.
- Als rijke Romeinen feesten gaven, aten gasten zo veel dat ze er misselijk van werden. Er was dan een speciale ruimte waar ze dan konden overgeven. Die ruimte heet het vomitorium. Vomitorium komt van het engelse woord 'to vomit'. Daarna gingen ze terug naar de eetzaal, om gewoon weer verder te eten.

Remco moet lachen om het laatste bericht. Wat een vieze toestand was dat daar. Eigenlijk heel apart, dat ze daarna gewoon weer verder aten. Snel zoekt hij weer verder.

- De avondmaaltijd was geen knusse familiebijeenkomst, maar meer een zakendiner. Het doel hiervan was om de gasten zoveel mogelijk te imponeren met duur en exotisch eten en een mooi aangeklede eetkamer. Het enige wat Romeinen voor drinken hadden was wijn of water. Dit is het enige dat zij nuttigden, soms een combinatie van de twee.

- De plaats waar je aan tafel lag, gaf je status weer.
- In de tweede eeuw v.Chr. werd het atrium meestal gebruikt als eetruimte, later at men in de mooiste kamer van de villa die aan één kant aan het atrium grensde en aan de andere kant aan de tuin. Deze kamers waren vaak prachtig gedecoreerd met muurschilderingen en kleurige mozaïeken op de vloer.
- Meestal stonden in de eetkamer drie aanligbedden in een U-vorm opgesteld.
- De gasten lagen op hun linkerzij en ondersteunden hun hoofd met hun linkerarm. De rechterarm was vrij voor het pakken van eten en drinken. Naast de bedden werden kleine tafeltjes neergezet waarop het eten door slaven in hapklare brokken opgediend werd.
- Rijke Romeinen waagden zich niet in de keuken, dat was het domein van de slaven. Dus de Romeinse huisvrouw kookte niet zelf! Slaven deden de inkopen, kookten het eten n verzorgden de bediening aan tafel. Koks in de Romeinse tijd waren vaak Griekse slaven, waarvoor veel geld betaald werd door de meester.
- Het voedsel werd klaargemaakt op houtskool fornuizen en boven open vuur. Men had aardewerk, bronzen en ijzeren kookpotten.
- Na verovering van de Griekse gebieden door de Romeinen, namen deze de nieuwe smaken over en experimenteerden met veel ingrediënten. Dit deed de Romeinse keuken uitgroeien tot een veelzijdige, overdadige en kruidige keuken.

Zo denkt Remco, nu heb ik wel heel veel informatie over het eten bij de Romeinen. Maar ik heb er nog niet echt een beeld bij. Weet je wat, denkt hij, ik ga gewoon tekenen hoe ik denk dat het dineren er bij de Romeinen uit zag. Natuurlijk gebruik ik wel de informatie, zodat alles klopt. Hee, misschien vindt de meester dit ook wel een leuke opdracht, om met heel de klas te doen. Morgen zal ik het hem zeggen.

Tijd	lesinhoud	Werkvorm en leerkrachtrol
10 min.	<p><u>Inleiding</u></p> <p>De leerkracht introduceert het thema van de les aan de hand van het verhaal. De leerkracht leest het verhaal voor. Probeer met de kinderen een beeld te vormen over het eten bij de Romeinen. Maak een woordweb met de kinderen, zodat er een overzichtelijk beeld ontstaat over het eten bij de Romeinen.</p>	Klassikaal, leerkracht als leider
5 min.	<p><u>Kern</u></p> <p><i>Probleemsituatie</i></p> <p>Vertel het volgende als leerkracht: ‘Ik heb het idee van Remco gekregen, van de meester van Remco. Maar er is iets aan de hand. Remco vond het zelf heel lastig om een tekening te maken van het eten bij de Romeinen. Misschien kunnen jullie hem helpen. Als jullie nu eens allemaal een tekening maken waarin het eten bij de Romeinen zich afspeelt aan tafel. Dan kan ik dit weer aan Remco doorgeven. We kunnen ook met elkaar bekijken welke tekening het beste overeenkomt met de informatie van Remco.’</p> <p>Het is de bedoeling dat de kinderen een tekening gaan maken die zich afspeelt in de eetkamer van de Romeinen. Daarbij moeten ze de informatie die ze bij het verhaal hebben gehoord omzetten in beelden.</p> <p><i>Lestip: u kunt differentiëren. De zwakke leerlingen kunt u alleen de tafel laten tekenen. De gemiddelde leerlingen kunt u de hele kamer laten tekenen en de sterke leerlingen kunt u de hele kamer laten tekenen met een deur naar de keuken, zodat ze de keuken ook tekenen.</i></p>	Klassikaal, leerkracht als leider

35 min.	<p><i>Wanneer de kinderen nog meer informatie nodig hebben kunt u ze ook zelf laten zoeken (bijvoorbeeld voor het tekenen van de keuken) of samen met de kinderen op het digibord zoeken.</i></p> <p><i>Aan de slag:</i> Bespreek met de kinderen hoe ze het beste de kamer kunnen weergeven, zodat het hele papier benut wordt. Bespreek ook met ze hoe ze volgens hen het blad het beste kunnen houden (in de lengte of in de breedte). De kinderen maken een tekening met behulp van de informatie die ze hebben gekregen uit het verhaal van Remco.</p> <p><i>Lestip: u kunt de informatiepunten van Remco in het kort op het digibord zetten, zodat de kinderen een geheugensteuntje hebben.</i></p>	Ieder kind individueel, leerkracht als begeleider
10 min.	<p><u>Slot</u> <i>Evaluatie:</i> U maakt groepjes of laat de kinderen zelf groepjes maken en laat de kinderen hun tekeningen met elkaar vergelijken. Ieder groepje bespreekt welke tekening het beste overeenkomt met de informatie van Remco. Ieder groepje kiest er één uit. Daarna bespreekt u klassikaal welke van de door de groepjes uitgekozen tekeningen nu echt het beste overeenkomt met de informatie van Remco. Van deze tekening wordt een kopie 'opgestuurd' naar de Remco.</p>	Groepjes, leerkracht als begeleider Klassikaal, leerkracht als leider

Uitbreidingsmogelijkheden

- U kunt de kinderen zelf op zoek laten gaan naar informatie, in plaats van het verhaal voor te lezen. Daarbij heeft u dan wel informatieboeken of computers nodig. U zou de kinderen in groepjes kunnen verdelen en op zoek laten gaan naar informatie. De kinderen maken dan met elkaar één grote tekening en deze presenteren de groepjes aan elkaar.
- Een andere leuke uitbreidingsmogelijkheid is om samen met de kinderen een gerecht te maken uit de Romeinse keuken. Op deze site zijn recepten te vinden: www.corbvlo.nl
- Ook kunt u ervoor kiezen om de kinderen een blad te geven met 10 vakjes. De vakjes staan dan twee aan twee. In de ene kolom van 5 vakjes tekenen ze hoe de maaltijden bij hen thuis worden genuttigd en in de andere kolom van 5 vakjes tekenen de kinderen hoe het dineren bij de Romeinen ging.
- Een andere manier is om de les aan te vullen op een exemplarische manier. Leerkracht heeft een Romeins sausje gemaakt. Kinderen proeven. 'Wat is het? Hoe proeft het?' Met elkaar op zoek naar de herkomst van dit sausje: uiteindelijk in de richting van Romeinen sturen. Op zoek op pc naar Romeins eten. Opeens stuiten op informatie. 'Toevallig'. Deze site gebruiken: <http://romeinseherberg.nl/over-ons/geschiedenis/romeinseten/> Niet specifiek lezen, kinderen kijken mee op digibord. Hoofdkopjes lezen. Klas verdelen in groepjes. Zoveel groepjes als er kopjes zijn. Ieder groepje krijgt een onderwerp. De kopjes zijn de onderwerpen die gekozen kunnen worden. Kinderen maken in groepjes een muurkrant (gestructureerd aanbieden). Kinderen presenteren elkaar de muurkrant (belangrijke dingen bij presentatie van te voren bespreken).

Kleren maken de man

Materialen

- De film 'het houten zwaard'.
- Digibord of een beamer met laptop.
- Eventueel informatieboeken.
- Tekenpapier.
- Stiften/potloden.
- Oude lakens/stoffen.
- Scharen.
- Naald en draad.

Vorbereiding voor de leerkracht

Het is belangrijk om als leerkracht goed de achtergrondinformatie door te lezen. Zo kunt u de leerlingen verder helpen met hun zoektocht naar informatie. Ook is het goed als u kiest voor informatieboeken, u die zelf ook doorleest. Zodat u weet wat u de leerlingen aanbiedt. Daarnaast is het belangrijk dat u goed de organisatie van de les in u hoofd heeft. Er zijn namelijk een aantal keuzes te maken in deze les. Het is daarom aan te raden om dit op tijd te doen, zodat u alle tijd heeft om de materialen te verzamelen. Een ander aandachtspunt is het aanbod van computers. Als leerlingen op de computer mogen voor meer informatie, is het handig om te bedenken hoe u dit gaat aanpakken.

Lesdoelen

- De leerlingen leren wat voor kleding de Romeinse burgers droegen. Dit bestaat uit de toga en de tunica.
- De leerlingen leren dat je aan de hand van de kleur en de lengte van de tunica de sociale status van een Romein kunt zien.
- De leerlingen leren zelf een toga ontwerpen.

9

Begrippen die aan de orde komen

- Tunica.
- Toga.

Differentiatie

Deze les is in principe toegankelijk voor alle kinderen. De differentiatie in deze les komt heel mooi tot uitdrukking door middel van het model 'Meervoudige Intelligentie'. Elk groepje kan namelijk zelf de taken verdelen. De ene zal de informatie opzoeken en de ander zal de hoofdontwerper zijn. Hierdoor wordt er gebruik gemaakt van de meervoudige intelligenties die de leerlingen in huis hebben.

Achtergrondinformatie

Informatie gegeven door het team van 'Het houten zwaard':

Voor iedereen man en vrouw, was in zijn basis hetzelfde: de tunica. Twee grote rechthoekige lappen tegen elkaar genaaid met openingen voor nek en armen. Meer was het niet, echter dan komt de mode om de hoek kijken. Bij de Romeinen wilt dat zeggen: draperen.

Om het simpel te stellen, mannelijke burgers droegen hun tunica tot over de knie, soldaten trokken hem op tot boven de knie.

Bij vrouwen lag de zaak een stuk ingewikkelder. Letterlijk. Hier werd de kleding, van allerlei materialen want met het materiaal kon je met zo'n simpel basis ontwerp pas echt "de blits" maken, op de meest elegante wijzen om het lichaam gedrapeerd. Bijvoorbeeld, je kan de lappen simpelweg

aan elkaar naaien maar als je kleine openingen in laat, krijg je een mooie elegante opengewerkte mouw.

Voor dagelijks werk bij werkvolk (m/v) meestal natuurlijk gewoon om het middel.

Maar belangrijk is natuurlijk zoals gezegd het materiaal, grove weefsels voor het werkvolk, maar fijn gesponnen en geweven wol voor de rijkere bijvoorbeeld. Zelfs de manier van weven was een kwestie van kwaliteit. Linnen werd ook veel gebruikt maar daarentegen was zijde heel duur en zeldzaam dus werd alleen gebruikt voor de sjieke kleren.

Maar wat vaak over het hoofd gezien wordt zijn de kleuren. Verfstoffen waren niet zo makkelijk voorhanden en goedkoop als tegenwoordig. Ze moesten allemaal handmatig gewonnen worden. U kunt voor meer informatie over het winnen van de kleuren gebruik maken van de volgende websites. Dan zult u gelijk zien dat materiaal in zijn natuurlijk staat laten (voor de armen) een stuk goedkoper was dan de compleet purperen gewaden van bijvoorbeeld de keizer.

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Meekrap> voor rood en

http://nl.wikipedia.org/wiki/Purper_%28verfstof%29 voor purper.

De toga is een heel ander verhaal. De toga is het meest Romeinse kledingstuk dat er is. Zo kon je nog in alleen een toga over straat, dus zonder tunica eronder, zonder als naaktloper gezien te worden.

Het was overigens bepaald niet gebruikelijk. Normaal gesproken droeg men er een tunica onder. Variërend van sexy en stoer kort tot gedistingeerd lang. Maar over de toga hangt een mooi stukje tekst in de tentoonstelling dus dat hoef ik mooi niet overnieuw te schrijven. Hier is het:

Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.

De Romeinen, heersers van de wereld en het toga dragende ras.

Deze zinsnede van de dichter Virgilius, ooit zelfs geciteerd door keizer Augustus, geeft aan hoe belangrijk de Romeinen hun toga vonden. Van een alledaags kledingstuk groeide het uit tot een symbool van macht en status..

Alleen echte vrijgeboren Romeinen met alle burgerrechten mochten hem dragen. Buitenlanders, slaven en zelfs verbannen Romeinen was het verboden.

Er waren verschillende soorten toga's, elk met een specifieke status welke werd aangegeven door banen stof in verschillende breedtes en kleuren.

De Toga Virilis, de mannentoga, was de basisvorm. Een grote wollen halve maan in de natuurlijke tint van witte wol. Tussen het veertiende en zestiende levensjaar werd een Romeinse jongen officieel een man. Het voor de eerst dragen van de toga virilis was onderdeel van de festiviteiten van deze rituele overgang.

De Toga Candida, kandidaten voor een openbaar ambt droegen deze kunstmatig met krijt witgemaakte toga tijdens de verkiezingsstrijd om hun onkreukbaarheid aan te geven.

De Toga Pulla, een donkere bijna zwarte toga werd gedragen door rouwenden of aangeklaagden. Senatoren droegen hem soms als stil protest tegen een bepaalde beslissing.

De Toga Picta, een geheel purper geverfde toga vaak ook versierd met borduurwerk was de ceremoniële dracht voor keizers en triomferende generaals.

De Toga Trabea, een rood en paarse toga gedragen door augures, de vogelschouwers die de wil van de goden zagen in natuurverschijnselen.

De Toga Praetexta Latus Clavus, een witte toga met een brede purperen zoomrand, werd gedragen leden van de senaat.

De Toga Praetexta Angusticlavi werd gedragen door de Equites, de ridderstand met een minimum bezit van 400.000 sestertiën.

De Editor Muneris, de schenker van de Spelen, in de film draagt een Toga Angusticlavi om zijn rijkdom en macht aan te geven.

Gladiatoren lopen strikt gesproken in hun onderbroek in de arena. Klinkt misschien wat gek maar de boxershorts heten niet voor niets zo. De subligaculum van gladiatoren is niets anders dan een normale lendendoek (onderbroek) maar dan wat kleurrijker uitgevoerd.

Tijd	lesinhoud	Werkvorm en leerkrachtrol
10 min.	<p><u>Inleiding</u> U kunt ervoor kiezen om ter inleiding de film ‘Het houten zwaard’ te laten zien. Om het thema kleding te introduceren kunt u de leerlingen tijdens de film gericht naar kleding te kijken. De leerlingen kunnen dan opschrijven of tekenen wat voor kleding de burgers dragen.</p> <p>Als u de film al hebt bekeken, kun u ervoor kiezen om de schoolplaat ‘Romeinse legerplaats aan de Rijnmond (Valkenburg) te laten zien. Als u deze schoolplaat laat zien kunt u vragen stellen om de leerlingen gericht naar de kleding te laten kijken. U kunt er ook voor kiezen om de leerlingen dit in tweetallen of in groepjes te doen.</p>	Klassikaal, leerkracht als leider
10 min.	<p><u>Kern</u> <i>Probleemsituatie</i> U vertelt als leerkracht dat de klas nu allemaal ontwerpers zijn. Er is namelijk een wedstrijd waarbij de Romeinse toga centraal staat. Hierbij is het de bedoeling dat de leerlingen een Romeinse toga gaan ontwerpen. Je kunt hiervoor kiezen om de leerlingen alleen of in groepjes te laten werken. De leerlingen gaan eerst op zoek naar informatie over de toga's. Ze kunnen hier gebruik maken van de volgende website:</p> <ul style="list-style-type: none"> - http://www.romeinspompeii.net/kleding.html <p>U kunt er ook voor kiezen om de leerlingen informatieboeken te geven.</p> <ul style="list-style-type: none"> - U kunt o.a. gebruik maken van de volgende informatieboeken: - Romeinen. Kleding uit de Romeinse tijd in Noordwest-Europa. - Het Romeinse rijk . - Daar Komen De Romeinen . - Die rare Romeinen. <p>Als leerkracht kunt u ook al wat informatie aanbieden. U kunt hierbij denken aan de achtergrondinformatie, die hierboven beschreven. De leerlingen kunnen de toga ontwerpen door middel van een tekening en deze eventueel nog uit te werken met stof.</p> <p><i>Lestip: u kunt differentiëren. U kunt met de groepjes maken ook rekening houden met de niveaus. Ook kunt u ervoor kiezen om de zwakke leerlingen de toga te laten tekenen in plaats van te ontwerpen met lakens.</i></p> <p>Het is goed als de leerlingen eerst bedenktijd krijgen over hoe ze het willen maken en hoe ze met de stof om moeten gaan. Het is aan te raden dat de leerlingen de taken verdelen. Je kunt nog met elkaar de taken bedenken die uitgevoerd moeten worden. Eventueel moet u hier nog instructie over geven. U kunt ook nog met elkaar criteria bedenken om de toga te beoordelen.</p>	Klassikaal, leerkracht als leider
35 min.	<p><i>Aan de slag:</i> De leerlingen ontwerpen een toga. Eerst bedenken ze een ontwerpplan in hun groepje of alleen. Daarna ontwerpen ze een toga door middel van een tekening en het daarna eventueel uit te werken met stof.</p> <p><i>Lestip: Houdt goed rekening mee dat de leerlingen misschien nog niet zo veel ervaring hebben met stof. Misschien is hier extra begeleiding nodig.</i></p>	leder kind individueel, groepjes, leerkracht als begeleider

	<i>U kunt ervoor kiezen een kunstvak (bijvoorbeeld Handvaardigheid) bij deze les te betrekken, zodat de leerlingen meer tijd en aandacht voor hun werkstuk hebben.</i>	
10 min.	Slot Evaluatie: De leerlingen presenteren de toga's die ze gemaakt hebben. U kunt hierbij de criteria gebruiken die u met de klas heeft afgesproken.	Groepjes, leerkracht als begeleider Klassikaal, leerkracht als leider

Uitbreidingsmogelijkheden

- U kunt ervoor kiezen om de leerlingen een jury te laten kiezen. Deze jury mag dan de beste toga kiezen.
- U kunt ook een tentoonstelling inrichten na alle lessen. U kunt dan de ouders uitnodigen en de eindresultaten laten presenteren door de leerlingen.'
- Op www.schooltv.nl zijn ook handige en informatieve filmpjes te vinden die de leerlingen meer informatie geven, over de verschillende onderwerpen.

Een kijkje in het Romeinse theater

Materialen

- Film 'Het houten zwaard'
- Kranten als voorbeeld
- Het materiaal wat nodig is voor het zelfstandig werken van de leerlingen is afhankelijk van de werkvormen waar u als leerkracht voor kiest (voorbeeld: u kunt er voor kiezen om de leerlingen die een afbeelding maken met vetkrijt te laten werken)
- Beschikbare computers of informatieve boeken waaruit de leerlingen de benodigde informatie vandaan halen
- Materiaal om een krant te maken (bijvoorbeeld een aantal kartonnen vellen papier)

Vorbereiding voor de leerkracht

Het is belangrijk om als leerkracht de achtergrondinformatie goed door te lezen. Dan kunt u de kinderen effectief en snel verder helpen als ze vast lopen bij het maken van hun eigen 'informatiebron'. De organisatie moet u ook duidelijk voor ogen hebben, dus lees de les goed door. U weet dan precies de opbouw van de les en eventuele tips en uitbreidingsmogelijkheden. Het is belangrijk dat er computers beschikbaar zijn of dat er informatieve boeken geregeld zijn, zodat de kinderen met voldoende informatie aan de slag kunnen. Het is belangrijk dat u beslist hoe lang deze les duurt. Er zijn namelijk vele uitbreidingsmogelijkheden. Wij zijn nu uitgegaan van een lestijd van 75 minuten.

Lesdoelen

- De kinderen weten aan het einde van de les wat de Romeinen in hun vrije tijd deden of konden doen.
- De kinderen kunnen aangeven wat de verschillen zijn tussen de Romeinse vrije tijd en de vrije tijd die wij kennen.
- De kinderen kunnen belangrijke informatie rondom de vrije tijd van de Romeinen verzamelen en deze doorgeven door middel van een bepaalde vorm (verhaal, afbeelding, etc.).

Begrippen die aan de orde komen

- Gladiator
- Gladiatorengevecht
- Redactie

Differentiatie

Deze les is in principe toegankelijk voor alle kinderen. De differentiatie in deze les komt heel mooi tot uitdrukking door middel van het model 'Meervoudige Intelligentie'. Ieder kind maakt namelijk een eigen 'informatiebron', maar wel op zijn/haar eigen manier die past bij bepaalde intelligenties van een kind. Er zijn namelijk vele manieren waarop de leerlingen informatie kunnen verzamelen en verwerken om uiteindelijk tot het eindproduct te komen.

Lestip: U kunt ook differentiatie aanbieden door bepaalde leerlingen een andere of extra taak aan te bieden. Bijvoorbeeld: Een aantal leerlingen kan de redactie van de krant zijn. Zij krijgen dan andere, aparte taken die passen bij hun intelligenties, zoals bijvoorbeeld het bedenken van een titel en logo.

Achtergrondinformatie

Informatie gegeven door het team van 'Het houten zwaard':

Veel van onze hobby's en vrije tijdsbestedingen zijn bijna hetzelfde als die toen. Men ging naar de races (Formule 1 nu/ wagenrennen toen) gevechten (boksen etc. nu/ gladiatoren toen). In de

theaters werden stukken opgevoerd die we nu nog kennen. Het geven van en gaan naar feestjes was ook toen heel normaal. Heel veel kinderspelletjes zijn weinig veranderd, de kinderen speelden met op de wip of schommel. Vliegeren, hoepelen en de jojo stammen ook allemaal uit de Romeinse tijd. Net als miniatuurbeestjes en poppen, zwaardjes etc. Huisdieren waren ook een bekend fenomeen en net zo geliefd als tegenwoordig. Katten en honden waren heel normaal, net als kanaries en andere vogeltjes. Maar men kende ook huisslangen (prima muizenvangers) en geitjes. Jongetjes deden ook geregeld de wagenrennen na met bokkenwagentjes. En in een redelijk gewelddadige maatschappij als die van de Romeinen mogen dingen als soldaatje (en gladiator) spelen niet ontbreken.

Wilt u meer informatie over de specifieke onderwerpen, neem dan een kijkje op:

<http://www.romeinspompeii.net/index#RA> op deze site komen de diverse onderwerpen aan de orde.

Lestip: Maakt u gebruik van de informatieve boeken, dan is het verstandig om deze zelf ook even door te nemen.

Idee: Film aan het begin van het lessenpakket kijken?

Tijd	lesinhoud	Werkvorm en leerkrachtrol
25 min.	<p><u>Inleiding</u></p> <ol style="list-style-type: none"> Bespreek met de leerlingen aan de hand van een brainstorm wat zij doen in hun vrije tijd. Vraag de leerlingen daarna wat ze denken dat de Romeinen in hun vrije tijd deden. U kunt eventueel zelf wat voorbeelden geven, zoals spelletjes spelen, naar het badhuis gaan, of naar het theater gaan om een gladiatorgevecht bij te wonen. Bekijk met de leerlingen de film 'Het houten zwaard' en bespreek kort wat hierin te zien was van de vrije tijd van de Romeinen. Vertel de kinderen dat deze les vooral gaat om wat zich in de theaters aan gladiatorgevechten afspeelde. 	Klassikaal, leerkracht als leider
10 min.	<p><u>Kern</u></p> <p><i>Probleemsituatie</i></p> <p>Vertel de leerlingen dat ze vandaag met elkaar een krant gaan maken die zo uit de Romeinse tijd zou kunnen komen. In die krant moeten mensen kunnen lezen of zien wat de Romeinen in de theaters zagen gebeuren (gladiatorgevechten). Vertel dat de kinderen allemaal redacteurs zijn, die informatie willen overbrengen door middel van een krant. Behandel even kort wat een redacteur is en hoe hij te werk zou kunnen gaan. Hier kunt u eventueel wat voorbeelden van kranten bij laten zien. Zo ontdekken de kinderen bijvoorbeeld hoe een krant is opgebouwd.</p> <p><i>Werkvormen kiezen:</i></p> <p>Het is de bedoeling dat de klas met elkaar een krant in elkaar zet. Dat kan door te werken met taakopdrachten. Er is een groep leerlingen die verslagen voor in de krant moet maken, een groep die afbeeldingen bij de verhalen maakt, en een groep die aan de hand van afbeeldingen een verhaal laat zien (stripverhaal).</p>	Klassikaal, leerkracht als leider

30 min.	<p>Geef de kinderen de opdracht te bedenken op welke manier zij graag werken. Stel vragen als:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Welke werkvorm past bij jou? - Wat vind je een fijne manier van werken? - Op welke manier zou jij het liefst informatie laten zien aan anderen? <p>Aan de hand van deze vragen kunnen leerlingen bedenken wat bij hen past, en hier mee aan de slag te gaan.</p> <p><i>Aan de slag</i></p> <p>De leerlingen zoeken benodigde informatie bij datgene wat ze over willen dragen, en gaan daarna aan de slag om dit in een bepaalde informatiebron te gieten.</p> <p><i>Lestip: U kunt de leerlingen op de computer laten zoeken naar informatie, maar u kunt ook informatieve boeken inzetten of de film 'Het houten zwaard' nog eens laten zien. Ook kunt u afbeeldingen op het bord zetten die bij kunnen dragen aan de informatie die de leerlingen nodig hebben (voorbeeld: een afbeelding waarop de Romeinse cijfers staan).</i></p> <p><i>Lestip: U kunt ervoor kiezen een kunstvak (bijvoorbeeld Tekenen of Handvaardigheid) bij deze les te betrekken, zodat de leerlingen meer tijd en aandacht voor hun werkstuk hebben.</i></p>	Zelfstandig, leerkracht als begeleider
10 min.	<p><u>Slot</u></p> <p><i>Evaluatie:</i></p> <p>Besprek met de kinderen de volgende vragen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Waar hebben we aan gewerkt? Wat staat er dus allemaal in onze krant? - Onze krant heeft ook nog een titel nodig. Kunnen wij met elkaar een goede titel bedenken? <p><i>Lestip: U kunt er voor kiezen om een muurkrant te maken. Een andere mogelijkheid is om een krant te maken die bestaat uit verschillende pagina's, waar je dus in kunt bladeren.</i></p>	Klassikaal, leerkracht als leider

Uitbreidingsmogelijkheden

- Op www.schooltv.nl zijn ook handige en informatieve filmpjes te vinden die de leerlingen meer informatie geven, over de verschillende onderwerpen.
- U kunt Beeldende Vorming bij dit vak betrekken door bijvoorbeeld een bepaald logo met de klas te bedenken en dit op alle 'informatiebronnen' terug laten komen.

Timmeren, discussiëren wat deden de Romeinen?

Materialen

- Schrijfpapier
- Pen
- Computer
- Digibord

Vorbereiding

Lees als leerkracht de les goed door en verdiep u ook in de informatie die bij dit thema hoort. Zorg dat u alle materialen klaar hebt liggen, dit scheelt kostbare lestijd.

Lesdoel(en)

- De leerlingen kunnen zich inleven in een bepaald Romeins persoon en zijn beroep en gevoel omschrijven.
- De leerlingen kunnen tips en tops aan een andere klasgenoot geven en houden hier rekening met de gevoelens van anderen.
- De leerlingen kunnen zelf tips en tops in ontvangst nemen en dit verwerken in hun verhaal.
- De leerlingen kunnen een verhaal schrijven dat een inleiding, kern en slot heeft.

Meervoudige Intelligentie

De volgende twee onderwerpen zijn in deze les verweven.

Intrapersoonlijk: zelfkennis, nadenken over eigen handelen, aanpassingsvermogen, persoonlijk ontwikkelen.

Interpersoonlijk: begrijpen van anderen, gevoelig voor stemming van anderen, in staat anderen te motiveren, sterk vermogen tot empathie.

16

Begrippen

Notabelen

Rijke middenstand

Armere middenstand

Laagste stand

Differentiatie

Alle leerlingen schrijven zelf een verhaal en werken hierdoor ook op hun eigen niveau. U zou bij sterkte leerlingen nog extra eisen kunnen stellen. Bij zwakke leerlingen zou u de eis spelling achterwege kunnen laten.

Achtergrond informatie

Notabelen

Bij gebrek aan beter noemen we de hoogste stand: notabelen, edelen of nobelen. Soms ook patriciërs. "De oudste families in Rome zagen zich als de vaders van Rome. In de taal die de Romeinen spraken – het Latijn – is vaders patres. In onze taal hebben ze daar patriciers van gemaakt. De oude families kregen de belangrijkste baantjes: jurist, legerofficier of een belangrijke ambtenaar. In het Romeinse Rijk had de senaat het voor het zeggen. De senatoren warden steeds weer gekozen uit de families van patriciers (Een zee van tijd, groep 6, p. 21)." De huisvader was niet alleen de baas over zijn familie en het huis, maar ook over het vermogen. En dat vermogen wilde hij vergroten door

ermee te speculeren en het te beleggen in grond of in handelsmaatschappijen. Hij probeerde zijn erfgenamen een grotere erfenis na te laten dan hij zelf had gehad.

Een adellijke jongeman zal een ambtelijke loopbaan beginnen om te proberen het familievermogen te vergroten. Het werd als een verdienste gezien om zich op eerlijke wijze geld te verschaffen.

De nobele zag erop toe dat zijn landgoederen goed bebouwd werden, hij verkocht de opbrengsten voor de hoogste prijs en het geld dat dat opbracht, leende hij uit tegen woekerrente of hij belegde het.

Deze bezigheden van de nobele werden niet als werk gezien. Een nobele was op de eerste plaats een nobele. De rest kwam op de tweede plaats. De nobelen noemden zichzelf de "niet-werkende klasse". Alleen onbeduidende mensen "werkten". Welgestelde mensen hadden altijd een leidinggevende functie (cura of epimeleia). Het was echter beslist niet de bedoeling om lui te zijn. IJver werd zeer gewaardeerd. Men moest zijn vriendschappen bijhouden, zorgen dat men bekend raakte (en bleef) en de staatszaken niet verwaarlozen. Een hoge ambtenaar moest van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat de boekhouding uitpluizen.

Nobelen konden dus ook: handel drijven, fabrikant zijn, speculeren, woekeraar zijn, evenals de vrijgelatenen en de rijkere middenstand. De nobelen belegden hun geld in grond, visvijvers, warmwaterbronnen, bossen, scheepvaartmaatschappijen, transportbedrijven en kudden dieren. Als ze van een vriend de vertrouwelijke tip kregen dat er ergens geld te verdienen viel, gingen ze daar meteen op in, al hadden ze iets dergelijks nog nooit gedaan en moesten ze alles improviseren^[2]. De heersende klasse speelde elkaar doorlopend de bal toe.

Andere manieren om eerlijk aan geld te komen, waren:

- Gedurende een ereambt van een jaar de bevolking uitwringen
- trouwen om een hoge bruidsschat
- erfenissen verkrijgen door een oude, alleenstaande man als beschermheer te eren
- het uitbuiten van medeburgers door woekerrente te vragen voor uitgeleend geld (Sociale geschiedenis van het Romeinse Rijk, vermogen).

Vrije beroepen als: architect, arts, filosoof, leraar (grammaticus), advocaat, redenaar, kunstenaar, werden als eerbaar beschouwd. Niet voor de hoogste klasse, maar wel voor wie daar net niet bij hoorde. Deze mensen hadden doorgaans niet voldoende eigen vermogen om van te leven. Er waren uitstekende artsen zoals Galenus, men kon gecompliceerde operaties uitvoeren en er werden kruiden toegepast (zoals Bilzekruid). Architecten hadden de beschikking over beton. Zij konden grote bouwwerken als aquaducten en bruggen bouwen en gebruikten daar ook machines voor (Sociale geschiedenis van het Romeinse rijk, werk).

Rijke middenstand

Deze bevolkingsgroep van de rijke plebejers was minder dan 5% groot. Ze waren veel rijker dan het gewone volk en soms even rijk als de notabelen. Zij hadden vaak de school tot hun 12de bezocht en dan konden ze lezen en schrijven.

Een 'rijke' slager was rijk genoeg om een heel varken te kopen. Een 'rijke' schoenverkoper bezat een heel assortiment schoenen en had slaven om die schoenen te maken en te verkopen. Een 'rijke' middenstander verkocht zowel aan particulieren als aan de 'arme' winkeltjes in de buurt. Het bezit van zijn koopwaar en instrumenten was een grote rijkdom. Hij bezat meestal een echt huis (domus)

met een [patio](#). Mogelijk bezat hij meerdere huizen en verhuurde hij sommige daarvan aan arme plebejers.

Er waren veel vrijgelatenen onder deze rijke middenstand. Soms was zo'n vrijgelatene ijverig en bekwaam geweest en had hij durf betoond. Hij had veel geld verdiend en daarvan land gekocht. Een enkele keer zat hij zelfs in de stadsvergadering. Hij had een publiek feestmaal aan de stad aangeboden. Hij was dus notabele en mecenas geworden. Iedereen die op zijn feestmaal gegeten en gedronken had, had hem daarin (althans uiterlijk) erkend.

Armere middenstand

Een handelaar in tweedehands schoenen of tweedehands kleding (centonarius) zat gehurkt en in zijn eentje in zijn winkeltje. Nieuwe kleren kopen was een luxe. Het volk kocht de afgedragen kleding en schoenen van de rijken. Een kroegbaas had zo weinig geld, dat hij 's ochtends bij de 'rijke' koopman in de buurt de wijn en de karbonades kocht die hij diezelfde dag hoopte te verkopen. Als er toevallig een rijke klant in zijn kroeg kwam voor een dure fles wijn, dan moest hij die eerst gaan kopen. Deze kleine winkelier had geen eigen huis. Hij klom 's nachts via de ladder naar de vliering boven zijn winkeltje om daar te gaan slapen.

Beroepen

Enkele beroepen van zowel de rijke als de arme middenstand waren: ketellapper, slager, smid, geldwisselaar, stoffenhandelaar, kledingverkoper, schoenverkoper, schoenmaker, wijnhandelaar, kroegbaas, tentenmaker, leermaker. De pottenbakker en de broodbakker (die meestal tevens molenaar was), stonden in hoger aanzien dan tegenwoordig omdat hun ovens (en molens) een grote investering hadden gevegd.

Laagste stand

Mensen in loondienst hadden vrijwel nooit een schriftelijk contract met hun werkgever maar meestal met een mondeling contract. Bij onenigheid gaf men doorgaans de werkgever gelijk. Het merendeel van deze plebejers bezat niets. Zij verdienden hun loon als handwerkslieden van dag tot dag. Meestal net genoeg om van te kunnen leven (Sociale geschiedenis van het Romeinse rijk, werk).

Tijd	lesinhoud	Werkvorm en leerkrachtrol
10 min.	<p>Inleiding Gesprek van de hand van plaat: schoolplaat Romeinse legerplaats aan de Rijnmond (Valkenburg).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat zie je? • Wat doen de mensen op de plaat? • Wat zou een man doen? • Wat voorberoepen zie je? • Kun je rijke en minder rijke mensen zien? • Hoe zullen de rijke mensen zich voelen? • Hoe zullen de minder rijke mensen zich voelen? • Wie zal er harder moeten werken? • Wie zou er meer vrije tijd hebben? • Wie heeft verantwoordelijkheid? <p>Deze vragen kun je klassikaal vragen en bespreken, je kan ze ook op het digibord projecteren en de leerlingen eerst in groepjes over deze vragen na laten denken en de antwoorden inventariseren. Laat de leerlingen dan op</p>	<p>Klassikaal en in groepjes, leerkracht als leider en discussieleider.</p>

	elkaar reageren, zodat er een discussie kan ontstaan.	
10 min.	<p><u>Kern</u> <i>Verdieping</i> Vertel dat er in het Romeinse Rijk verschillende standen waren. Leg elke stand kort uit, zodat de leerlingen weten wat ze inhouden, laat ook leerlingen hierop reageren. Sterke leerlingen zouden hier best al informatie over weten en kunnen dit delen met de groep. Projecteer de begrippen op het digibord, zodat de leerlingen die visueel zijn ingesteld dit beter onthouden en het woord ook zien.</p>	<p>Klassikaal en in groepjes, leerkracht als leider en discussieleider.</p> <p>Individueel. De leerkracht is coach.</p> <p>Eisen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Beroep beschrijven - Rang beschrijven - Gevoelens beschrijven - Spelling correct - Opbouw: inleiding, kern en slot.
15 min.	<p>Laat de leerlingen in groepjes de beroepen koppelen naar nu. Welk beroep zou nu bij een smid passen? Bij een boer, een verkoper, handelaar. Wat is hierin veranderd en zijn ook de namen van de beroepen veranderd en hoe zijn die namen nu.</p> <p><i>Aan de slag</i> Geef de leerlingen de opdracht dat ze een verhaal moeten schrijven over een van de beroepen. Laat ze in dit verhaal het beroep beschrijven, de rang waarin dit beroep hoort en ook welke gevoelens de personen zouden hebben. De leerlingen gaan aan het werk op de computer.</p>	
5 min.	<p>Halverwege de les laat u de leerlingen het stuk wat ze hebben geschreven uitprinten. Het is nog niet klaar, maar een klasgenoot gaat het lezen en hierop reageren.</p>	
15 min.	<p>De leerlingen bekijken elkaars werk en geven elkaar tips en tops. De leerlingen gaan hierna weer verder met hun verhaal en verwerken hier de tips en tops in. Voordat ze het verhaal uitprinten controleren ze zelf hun verhaal nog. Klopt het qua opbouw, spelling en de eisen die de leerkracht heeft gesteld.</p>	
2 min. per leerling	<p><u>Slot</u> Een paar leerlingen lezen hun verhaal voor. De leerlingen die niet aan bod kunnen komen, laat u op overige momenten hun verhaal voorlezen. Tip: heeft een grote klas, laat de leerlingen dan in groepjes hun verhaal aan elkaar voorlezen.</p>	<p>Presenteren/voorlezen</p>

Het Romeinse echtpaar: zoek de verschillen

Materialen

- Schoolplaat Romeinse legerplaats aan de Rijnmond (Valkenburg). *Sommige scholen hebben deze plaat op school beschikbaar, maar als dit niet het geval is kunt u hem digitaal presenteren via [www.entoen.nu/romeinselimes/beeld-en-geluid/schoolplaat-romeinse-legerplaats-aan-de-rijnmond-\(valkenburg\)](http://www.entoen.nu/romeinselimes/beeld-en-geluid/schoolplaat-romeinse-legerplaats-aan-de-rijnmond-(valkenburg))*
- Computers (aantal is afhankelijk van de grootte van de groepjes en de aantallen van de groepjes)
- Aantal informatieboeken (*Suggesties voor informatieve boeken: 'Die rare Romeinen van Terry Deary', 'De oude romeinen van Deborah Murrell', 'Meer weten over het oude Rome van K. Daynes', 'Meer weten over een Romeinse stad van Conrad Mason', 'Bij de Romeinen van Christa Holtei'.*)
- Materiaal voor de kinderen waar de leerlingen eventueel aantekeningen op kunnen maken, tijdens het onderzoek.
- Materialen die u nodig heeft bij de extra uitbreidingsmogelijkheden kunt u invullen naar eigen inzicht.

Vorbereiding voor de leerkracht

Het is belangrijk om als leerkracht de achtergrondinformatie goed door te lezen. Dan kunt u de kinderen effectief en snel verder helpen als ze vast lopen bij hun onderzoek. De organisatie moet u ook duidelijk voor ogen hebben, dus lees de les goed door. U weet dan precies de opbouw van de les en eventuele tips en uitbreidingsmogelijkheden. Het is belangrijk dat er computers beschikbaar zijn of dat er informatieve boeken geregeld zijn, zodat de kinderen met voldoende informatie aan de slag kunnen. Het is belangrijk dat u beslist hoe lang deze les duurt. Er zijn namelijk vele uitbreidingsmogelijkheden. Wij zijn nu uitgegaan van een lestijd van 75 minuten.

20

Lesdoelen

- De kinderen weten aan het einde van de les wat bij de Romeinen de taak van de man en van de vrouw was.
- De kinderen weten aan het einde van de les wat het verschil is tussen de verhouding man en vrouw in de Romeinse tijd en in deze tijd.
- De kinderen leren de resultaten van hun onderzoeken om te zetten in een presentatie in de vorm van een toneelstuk.

Begrippen die aan de orde komen

- Verhouding: onderlinge betrokkenheid, in dit geval tussen man en vrouw.

Het is belangrijk dat u het begrip 'verhouding' klassikaal aan de orde stelt.

Bij het onderzoek zullen er waarschijnlijk ook meerdere onduidelijke begrippen aan de orde komen. U kunt de kinderen helpen te beoordelen of het begrip effectief is voor hun onderzoek. Als dit het geval is, kunt u ze helpen met het opzoeken van de betekenis van het begrip.

Differentiatie

Deze les is in principe toegankelijk voor alle kinderen. Wel kunt u aandacht schenken aan de verdeling van de groepjes. U kunt ervoor kiezen om homogene groepjes samen te stellen, zodat de zwakke leerlingen bij de zwakke leerlingen zitten en de gemiddelde bij de gemiddelde etc. Op die manier zoekt ieder groepje op zijn eigen niveau naar informatie. Een nadeel hiervan is dat de kinderen elkaar niet zo goed verder kunnen helpen. Dat zou een reden kunnen zijn waarom u kiest

voor heterogene groepjes, waarbij de zwakke, gemiddelde en sterke leerlingen bij elkaar zitten. Hierbij leren ze van elkaar. Hierbij is het wel belangrijk om erop te letten dat niet alleen de sterke leerlingen aan het werk zijn, maar dat ook de zwakke leerlingen een aandeel in het hele onderzoek hebben. Daarom is het handig om de leerlingen te sturen bij de taakverdeling, zodat ieder een taak heeft die bij zijn niveau past.

Achtergrondinformatie

Informatie gegeven door het team van 'Het houten zwaard':

De man/vrouw verhouding was heel simpel. De man was de baas en de vrouw gehoorzaamde. Althans, dat hoopte hij...

Die verhouding leek erg op moslimmannen en -vrouwen zich verhouden. De jonge vrouwen werden redelijk kort gehouden en moesten altijd onder mannelijk toezicht staan. Oudere vrouwen (wettelijk als ze drie of meer kinderen gebaard hadden) waren onafhankelijker. De meisjes in huwbare leeftijd en dat was al heel snel, moesten buitenshuis ook netjes hun haar bedekken. (de Islamitische hoofddoek komt bij de Romeinen vandaan. Tijdens de lossere moraal van het Byzantijnse rijk greep de opkomende Islam terug naar de goede oude tijd dat vrouwen zich nog netjes (hoofddoek) en onderdanig gedroegen)

Maar terug naar de Romeinse tijd. In werkelijkheid kwam het op een simpele taakverdeling neer. De mannen deden de zaken buitenhuis, de vrouwen runden het huishouden en voedden de kinderen op. Maar vergis je niet, het runnen van een huishouden met een flink aantal slaven, bederfelijke eten (dus dagelijkse inkopen en voorraadbeheer van niet- bederfelijk) en ettelijke bunders landbouwgrond was toch echt meer een managementfunctie dan braaf de hele dag spinnen en weven. Op grafstenen worden de "normale" mensen overigens geregeld samen afgebeeld in de winkel. Er is ook een grafsteen uit Pompeii bekend waar de man arts was en de echtgenote vroedvrouw. Overigens hadden beiden het recht om te scheiden en kon de vrouw ten alle tijden haar bruidsschat opeisen. Er bestond dus wel degelijk een mate van gelijkheid binnen het huwelijk maar strikt genomen was de vrouw ondergeschikt aan haar man.

Informatie over de plaat:

Op de schoolplaat zie je een Romeins legerkamp. Er lopen soldaten rond maar er zijn ook andere mensen te zien. Deze mensen zijn aan het werk en kopen spullen bij een handelaar.

Ongeveer 2000 jaar geleden veroverden de Romeinen (uit Italië) vele landen. Daardoor ontstond het grote Romeinse Rijk. Een groot deel van wat nu Nederland is, was toen Romeins. De rivier de Rijn was de noordgrens van het Romeinse Rijk. In het Latijn, de taal van de Romeinen, heet zo'n grens de 'Limes'.

Langs de oevers van de Rijn bouwden ze forten, wachtposten en legerkampen. Zo verdedigden ze hun rijk tegen aanvallen van de Germaanse en Keltische stammen uit het noorden. De Romeinen bouwden heel veel, ook buiten de forten. Door de Romeinse manier van bouwen ging de hele omgeving er anders uitzien.

De Germanen en Romeinen dreven ook handel met elkaar. De Romeinen brachten veel spullen die de Germanen niet kenden. Zo namen ze vruchten mee uit Zuid - Europa, zoals perziken, vijgen en druiven. Maar ook kippen. Nieuw voor de Germanen waren ook spiegels, messen, lepels en glas. Om al die spullen te betalen gebruikten de Romeinen geld. Dat was ook nieuw voor de Germanen. Tot dan toe betaalden zij elkaar door spullen te ruilen.

Wilt u meer informatie over de specifieke onderwerpen, neem dan een kijkje op:

<http://www.romeinspompeii.net/index#RA> op deze site komen de diverse onderwerpen aan de orde.

Lestip: Maakt u gebruik van de informatieve boeken, dan is het verstandig om deze zelf ook even door te nemen.

Tijd	lesinhoud	Werkvorm en leerkrachtrol
10 min.	<p><u>Inleiding</u></p> <p>Gesprek van de hand van plaat: schoolplaat Romeinse legerplaats aan de Rijnmond (Valkenburg).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat zou een vrouw doen? - Wat is de vrouw op de plaat aan het doen? - Wat zou een man doen? - Wat valt er op aan de kleding van de man? - Wat kun je daar aan zien? - Wat doen de kinderen? 	Klassikaal, leerkracht als leider
5 min.	<p><u>Kern</u></p> <p><i>Probleemsituatie</i></p> <p>Vertel of speel de volgende situatie: Wij hebben een telefoontje gehad van de mensen die de film ‘Het houten zwaard’ hebben gemaakt. Ze hebben een probleem. Ze willen namelijk een nieuwe film maken, maar dan vooral over mannen en vrouwen in de Romeinse tijd. Ze hebben al veel informatie, maar staan nog voor een aantal raadsels. Ze vragen jullie om te helpen bij het ontrafelen van de raadsels. Het filmteam heeft informatie nodig over de volgende onderwerpen: <i>Mogelijke onderzoeksgebieden: (er is ruimte voor eigen ideeën die de kinderen of de leerkracht aandragen)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Huwelijk - Vrouw taak - Man taak - Opvoeding kinderen <p>Het is de bedoeling dat de kinderen de resultaten van hun onderzoek presenteren in de vorm van een toneelstukje. Ze moeten dus niet alleen informatie opzoeken, maar er ook over nadenken hoe ze deze informatie kunnen uitbeelden tegenover hun klasgenootjes.</p>	Klassikaal, leerkracht als leider
5 min.	<p><i>Groepjes indelen:</i></p> <p>U kunt de kinderen laten kiezen welk onderwerp ze interessant vinden, maar u kunt de groepjes ook zelf indelen. Als u homogene of heterogene groepjes wil, heeft u een leidende rol bij dit onderdeel. U kunt ervoor kiezen om ieder groepje een computer tot zijn beschikking te geven. Maar als u het fijn vindt om de kinderen met informatieboeken te laten werken is dit natuurlijk ook mogelijk.</p> <p><i>Lestip: Zorg ervoor dat de groepjes niet te groot zijn. Er is dan namelijk een grote kans dat niet alle kinderen aan de beurt komen bij de rollenspellen van de toneelstukjes.</i></p>	Klassikaal, leerkracht als begeleider of leider
30 min.	<p><i>Aan de slag:</i></p> <p>Bespreek met de kinderen hoe je op een goede manier effectieve informatie zoekt. Geef de kinderen een aantal tips. Bijvoorbeeld:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kernwoorden intypen in plaats van hele zinnen. 	Groepjes onderzoeken met elkaar, leerkracht

15 min.	<ul style="list-style-type: none"> - Gebruik maken van verschillende informatiebronnen. <p>Bespreek met elkaar wat er belangrijk is bij het maken en uitvoeren van een toneelstukje. Spreek met elkaar een aantal regels af, waar ieder groepje zich aan moet houden.</p> <p>De kinderen gaan in groepjes op onderzoek uit over het onderwerp wat ze hebben gekozen of toegewezen hebben gekregen. De leerkracht heeft hierbij een begeleidende functie en loopt rond om tips te geven en hulp te bieden waar nodig.</p> <p><i>Mogelijke tijdverdeling van het onderzoek:</i> 5 min.: De kinderen verdelen de taken onderling. 10 min: De kinderen zoeken informatie over het onderwerp. 10 min: De kinderen delen de informatie met elkaar en een zetten een rollenspel/toneelstukje van 2 minuten in elkaar.</p> <p><i>Uitvoering van de toneelstukjes</i> Ieder groepje heeft 2 minuten de tijd voor zijn toneelstukje. Het is afhankelijk van het aantal groepjes, hoeveel tijd u hiervoor tot beschikking moet stellen.</p>	als begeleider Klassikaal, maar één groepje presenteert, Leerkracht als leider
10 min.	<p><u>Slot</u> <i>Evaluatie:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat zijn de verschillen met onze tijd? - Hoe is de verhouding nu tussen mannen en vrouwen? - Hoe zijn de taken tussen mannen en vrouwen nu verdeeld? - Wie voedt de kinderen tegenwoordig op? - Wat vind jij van de verdeling in deze tijd? - Hoe zou jij het later willen? 	Klassikaal, leerkracht als leider

Uitbreidingsmogelijkheden

- U kunt Beeldende Vorming ook bij dit project betrekken. U kunt de kinderen dan decors, kleding enz. laten maken voor de uitvoering van hun toneelstukje (de toneelstukjes worden dan wel uitgebreider en nemen meer tijd in beslag).
- Op www.schooltv.nl zijn ook handige en informatieve filmpjes te vinden die de leerlingen meer informatie geven, over de verschillende onderwerpen.
- Stel een jury samen die de toneelstukjes beoordelen op punten die u met de leerlingen afspreekt.
- Na iedere presentatie van een toneelstukje schrijven de kinderen een korte evaluatie, aan de hand van drie vragen die u met elkaar afspreekt.
- Als evaluatie kunt u de leerlingen opdracht geven om een stukje te schrijven voor in de krant van 'Het houten zwaard' of voor in de schoolkrant.
- Laat de kinderen een persoonlijke evaluatie opschrijven over hoe zij het later willen gaan doen. Bundel deze verhalen samen, zodat er een boekje ontstaat met een toekomstbeeld. Het is een idee om dit boekje te geven als ze van school gaan.

Naar school met de Romeinen

Materialen

- Afbeeldingen van het Latijnse alfabet, een abacus, een stylus, een wasplank, stylus, papyrus en inkt.
- Werkbladen.
- Inkt en perkament voor de lln.

Vorbereiding voor de leerkracht

Het is van belang dat de lkr. zich goed verdiept in de achtergrondinformatie. Zodat hij alle informatie kan overbrengen.

Lesdoelen

- De leerlingen ervaren hoe de Romeinse kinderen vroeger les kregen.
- De leerlingen leren hoe het Latijnse alfabet eruit zagen en ze kunnen er een tekst mee schrijven.
-

Begrippen die aan de orde komen

- Een abacus: een telraam om te leren rekenen.
- Een stylus: een stift om mee te schrijven.
- Een wasplank: een bord met een waslaag. De kinderen schreven met hun stylus woorden in de waslaag.
- Papyrus: een soort papier dat is gemaakt van papyrusriet.
- Inkt.

Differentiatie

Deze les is in principe toegankelijk voor alle kinderen. Wel kunt u erover nadenken of ze de taken in hun eentje moeten uitvoeren of met meerdere lln.

Achtergrond informatie

Het Romeinse gezin (vrouw, kinderen en bedienden) stond van het begin van het Romeinse Rijk al onder het gezag van de vader des huizes. Van oorsprong had hij het recht om over leven en dood te beslissen (maar dat kwam ten tijde van het Romeinse Rijk niet zo vaak meer voor).

Veel kinderen werden als slaaf geboren. Als ze 6 of 7 jaar waren, moesten ze al werken. Bijna niemand van het gewone volk ging naar school of volgde een opleiding. Kinderen hielpen de ouders thuis bij het werk. Kinderen van de rijkere Romeinen gingen wel naar school. In de stad waren kleine schooltjes. De kinderen van de rijkste Romeinen kregen les van hun vader of een huisleraar.

De huisleraar was meestal een slaaf in dienst die les gaf. Leraren waren vaak geleerde slaven uit Griekenland. Tot hun twaalfde jaar kregen de kinderen basisonderwijs. Zij kregen les in lezen, rekenen en schrijven in het Latijn en Grieks. De kinderen schreven met een stylus (een stokje gemaakt van ijzer, brons of been waar mee je op de lei letters kunt inkerven) op een houten plankje met een dun laagje was erop (een lei). Oudere kinderen schreven met pen en inkt op papyrusrollen. Na de basisschool kregen de kinderen les in lezen, muziek, wiskunde en het houden van toespraken. Ook werd veel gedaan aan gymnastiek en sport. Je had zelfs een speciale sportschool: het Gymnasium. Vooral belangrijk voor jongens, want die moesten later sterk en handig zijn als ze in het leger gingen.

Als de kinderen 12 waren, mochten alleen de jongens verder leren. Meisjes trouwden rond hun 14e jaar! Zij mochten zelf niet kiezen met wie ze gingen trouwen. Hun vader koos een geschikte man voor hen uit. (Brouwer)

De eerste scholen in Rome ontstonden in het midden van de 4e eeuw v.Chr. Deze scholen werden Ludi (enkelvoud: Ludus) genoemd. Deze naam is afgeleid van het Latijnse woord voor "spelen". Net als in de moderne kleuterscholen hielden zij zich bezig met de socialisatie en het geven van basis-onderwijs aan jonge Romeinse kinderen. In de tweede helft van de derde eeuw voor Christus werd een ex-slaaf genaamd Spurius Carvilius belast met het openen van de eerste Ludus, waarvoor schoolgeld betaald moest worden. Hiermee ontstond ook het beroep van leraar in het oude Rome. Toch was op dat moment georganiseerd onderwijs nog relatief zeldzaam, aangezien wij tot de 2e eeuw v.Chr. zeer weinig primaire bronnen of rekeningen van het Romeinse educatieve proces hebben (Romeins onderwijs).

Kinderen werkten zeven dagen in de week, er was geen pauze voor het weekend. Dit was echter niet zo hard als het lijkt. Er waren veel schoolvakanties - religieuze feestdagen (en daar waren er veel van), waarop leerlingen niet naar school hoefden. Als er markt was, was er geen school en er was een betrekkelijk lange zomervakantie.

Meisjes kregen thuis les. Dit ging echter om de rol die zij later zouden spelen als huisvrouw. Het ging dus vooral om hoe ze goede vrouwen moesten zijn voor hun mannen en hoe ze het huishouden moesten doen. Ze leerden bijvoorbeeld veel over muziek, koken en naaien.

Jongens moesten veel oefenen. Ze mochten niet op papyrus, de voorganger van papier, schrijven. Pas als ze veel hadden geoefend op een wastablet en hadden bewezen dat ze goed konden schrijven, mochten ze op papyrus schrijven. Hun 'pennen' waren veren en hun inkt was een mengsel van gom, roet en, soms, de inkt van een inktvis (Romeins onderwijs).

Grammaticus

Kinderen uit de rijkere families konden na de lagere school naar een vergelijkbaar iets als het middelbaar onderwijs. Tot ze 15 jaar waren, konden ze daarvoor naar een grammaticus. Hij onderwees hen in de talen Latijn en Grieks. Vaak waren deze grammatici Grieken die vrijgelaten waren na een tijd als slaaf gefungeerd te hebben.

Als de leerlingen het Latijn schrijfmatic tamelijk onder de knie hadden, en ook de grondbeginselen van het Grieks doorhadden, begonnen ze met het literatuuronderwijs. Dat hield in: standaard de Ilias en de Odyssee van Homerus.

Andere vakken, bijvoorbeeld aardrijkskunde en geschiedenis, kwamen wel aan de orde maar dan ook alleen als het iets te maken had met de literatuur zelf. Zo werden de leerlingen ingeleid in de Griekse mythologie, het theater, de wetenschap, filosofie enzovoorts. Maar natuurlijk ook de geschiedenis van hun eigen voorouders, de Romeinse geschiedenis.

Retorenschool

Een paar van deze jongens was voorbestemd om naar een retorenschool te gaan. Daar werd je opgeleid om een carrière in de politiek te gaan maken. Je moest daar leren redevoeringen te houden en deze van tevoren goed op te bouwen. Dat betekende goed omgaan met de argumenten en de juiste argumenten op het juiste moment te gebruiken. Het kwam neer op overtuigingskracht, overzicht en geloofwaardigheid. Belangrijke politieke redevoeringen werden uit het hoofd geleerd. Als ze zelf moesten redevoeren konden ze bepaalde zinnen gewoon uit hun hoofd opnoemen (School in de Romeinse tijd).

Tijd	lesinhoud	Werkvorm en leerkrachtrol
10 min.	<p><u>Inleiding</u></p> <p>De lkr. doet een raadspel met de lln. De lkr. vertelt de Latijnse plaatsnaam van een stad in Nederland en de lln. raden de Nederlandse plaatsnaam.</p> <p>Plaatsnamen die je kunt noemen zijn:</p> <p>Ulpia Noviomagus=Nijmegen</p> <p>Laurium=Woerden</p> <p>Trajectum=Utrecht</p> <p>Matilo=Leiden</p> <p>Lugdunum Batavorum=Katwijk</p>	Informatie - overdrager.
7 min.	<p><u>Kern</u></p> <p>Je laat een plaat zien van het Latijnse alfabet. Deze kunt u hieronder vinden. Je bespreekt de letters met de lln. Als het goed is valt de lln. op dat de volgende letters missen : J, K, U, W, Y en Z.</p> <p>Dat komt doordat i en j in het Latijn geen verschil maakt, en u, v en w ook niet. Met bijvoorbeeld Germaanse plaatsnamen was het noodzakelijk dat er nieuwe letters kwamen, zo ook met leenwoorden.</p>	Informtie-overdrager
5 min.	<p><u>Probleemstelling:</u></p> <p>De lln. gaan met het Latijnse alfabet een opstel schrijven over de Romeinse kinderen van vroeger les kregen. Hierbij gebruiken ze het Latijnse alfabet. Ook is het van belang dat de lln. genoeg informatie hebben. Hierbij kun je in de inleiding ook nog de begrippen vertellen en hiervan ook platen laten zien.</p>	Informatie-overdrager
30 min.	<p><u>Aan de slag:</u></p> <p>De lln. gaan aan de slag met de tekst. Als lkr. kun je eisen stellen aan de lengte van het opstel. Maar dit zal per groep verschillen. Je kunt ervoor kiezen om de lln. elkaars opstel laten lezen en dan tips en tops te geven. Ook kun je ervoor kiezen om de lln. het opstel met inkt op perkament te laten schrijven.</p>	Begeleider
10 min	<p><u>Slot</u></p> <p>Je laat de lln. nadenken over het verschil van de school vroeger en nu. Daarom maken ze het werkblad. Dit kun je bespreken als afsluiting. Het werkblad kunt u hieronder vinden.</p>	Begeleider

Zoek het op, wat is wat....

Naam:

Je ziet hier een Romeins leslokaal. Zet een rondje om het juiste woord en zet er een cijfer bij.
papyrus, abacus, stylus, leraar, leerling, wasplank, inkt.

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....
- 6.....
- 7.....

Opdrachten kaarten

In de opdrachtenkaarten is de meervoudige intelligentie verwerkt. Bij een les; Timmeren, discussiëren wat deden de Romeinen is dit al verwerkt.